

636

19) Moins». [4]

tek tük de bu mânadadır: *tek + tük (= çok)*. *dük ming* (D. L. T I. 334). = *çok bin* (belki *tü-men* kelmesinin aslı budur); yklş. *tük-el* = cümle, bütün, mecmu'.

Şu halde *tek tük* = az çok.. oldukça.

639

30) değildir.

Müellif verdiği misale nazaran daha sarih olmak için burada şöyle deseydi:

De bağlacı, düzendeş hale koyduğu bir kelâmın uzuvları arasında yer alır ise de, nazımda bazan yer değiştirdiği de olur.

641

21) (*

!Tek yalnız gelsin/cümlesindeki *ع* = *tek* kelimesi, tâ başa getirilmeli.

30) getirsinler

gibi ki yerinde olanları da vardır.

642

9) bahs edilmiştir.

DA/ DE edatının 960, 961, 962, 963, 964, 966'ncı bendlerde gösterilen vazifelerine ait olmak üzere topluca şöyle düşünüyoruz.

Bu edat kelâmda ya tekrarlı veya tek olarak bağlaç rolünde, veya sadece tek olarak üst yanındaki fiille birlikte ulağımalar «quasi-géron-difs» rolünde bulunur.

1. Bağlaç

a) Tekrarlı:

1. Cümle içinde sayılıp dökülme halindeki unsurlardan sonra (hem, ve) mânalarıyla: *sen de, o da bir şey yapamadınız;*

O çocuğu ürkütmek de, dövmek de kâr etmez;

Okumakla da yazmakla da iş bitmiyor;

Kardeşim okuyor da yazıyor da;

O adam doğuştan öyle: ıstemez de, söylemez de;

Ahmet de Mehmet de Mustafa da burada;

Anası da, oğlu da, kızı da çalışırlar.

2. Biri olumlu öteki olumsuz olarak birbiri urdınca gelen aynı kökten fiil veya ortac sıygalarından sonra *gerek* mânasıyla:

Gelse de (gerek gelse) gelmese de (gerek gelmese) bu iş olacak; İstanbul'a gitmiyeceksen de (gerek gitmiyeceksen), gideceksen de (gerek gideceksen) kimseye şimdilik birşey söyleme;

Bilenler de (gerek bilenler), bilmeyenler de (gerek bilmeyenler) bir tutulur mu;

O adamın kazandıkları da (gerek kazandıkları), kazanmadıkları da (gerek kazanmadıkları) kimseyi ilgilendirmez.

b) Tek:

1. 1. Sıfatların veya fiillerin zarflarından sonra onları mübalâgalandırmak mânasıyla..

Amma da.. (= ne kadar da) tuhaf söylüyorsun. (982 § bk.)

Yavrucuk annesini pek de (pek ziyade) özlemiş;

O öğretmeni ne kadar da (ne kadar çok) tatlı konuşması var;

Çocuk babasına nasıl da (nasıl çok) yalvarıyor;

Hatip çok da (pek çok) güzel söylüyor;

2. Fiiller veya ulaklardan sonra (hem, -ce, bir de, ayrıca, başkaca ama, nasıl) mânalarıyla:

Küçük çocuklar uyurken de (hem uyurken) gülerler;

O mektebe gitmeden evvel de (hem gitmeden evvel) böyle idi.

Kâtip parayı alamadığından da (ayrıca alamadığından) sıkılmış;

O sizi gördüğü için de (bir de gördüğü için) sevindi;

Ne de olsa (başkaca ne olsa) anadır o (ne de olsa = ne olsa da, yerine tâbir);

Niçin şimdi değil de (ve niçin) sonra (olur);

oldu da (ve) bitti.

— Ya muazallah bir nöbet gelir de selâulıkta kullarınız görmezlerseniz. Falih Rıfki.

3. Çoğu zaman düzende cümlelerin sonuncusundaki fiil ardınca (bir de, üstelik) mânalarıyla: çocuğun başı ağrıyor, içi bulanıyor, konuşmıyor da (üstelik konuşmıyor);

Kardeşim İngilizce'yi okur, yazar, konuşur da (bir de konuşur),

— Nazımda bu mânadaki da lar vezin gerekliliğiyle yer değiştirebilir:

Üsküdar'a gider iken aldı da bir (= aldı bir de) yağmur.

4. Birinci cümle ile bildirilen işin ikinci cümledeki failde veya mef'ulde aynıyle tekrarlandığını bildirmek üzere fail veya mef'ulden sonra (onun gibi, öylece) mânasıyla:

Babam geldi annem de (onun gibi) gelecek;

Ne olursa olsun tek beş on para da (öylece) benim cebime girsin;

Kardeşiniz burada okudu, Avrupada da (buradaki gibi) okuyacak mı?

Bir Amerikalı profesör İstanbul'u görmüş, Ankara'ya da (İstanbul gibi) görmek istiyormuş.

5. İsimlerden sonra (dahi, ise) manasına: Bizim başlıca kaygumuz/ da bunu önlemeğe uğraşmaktır. Falih Rıfki.

II. Ulağımsı (quasi-gérondif).

Sıraları nasıl olursa olsun biri aslı obiri tali (her ikisi olumlu veya olumsuz, biri olumlu öteki olumsuz) veya ikisi de düzende iki cümleden birincinin fiili sonunda çeşitli manalar alır:

1. Bahar gelse/de (ki, ta ki) başa nakletsek;

Söyle/de (ki, ta ki) çocuğu getirsinler;

Gel/de (ki, ta ki) görüşelim.

2. Vur/da (ve neticede) gör (karşılığını);

Gidip/de (neticede) gelmemek var, gelip/de (neticede) görmemek var.

3. Tek yanına gelsin/de (isterse, vevaki) yalnız gelsin;

Tek gelsin/de (isterse, vevaki) geç gelsin;

4. Rağmen mânasındaki (yine, bile) yerinde :

Ölürüm de (yine) söylemem; (ölmem ihtimaline rağmen), Falih Rıfki.

Uçsan da (bile) kuş değilsin ;

Hasımdan sakın karınca ise de (bile).

5. Doktor gelse de (bile) artık faydası yok..

Tek parti sisteminin de, bu kadar sıkı değilse de (bile) darlığı genişliği telvir edenin anlayışına bağlı bir ölçüsü olmuştur. Falih Rıfki.

Amerikaya gitsek/de (bile) fazla bir şey göremeyeceksiniz.

Ben ayakların altında şimdi can veririm de bu olmaz. Falih Rıfki.

6. - Üp/de : Su verip de (karşılığına) bağ alsan zarar mı edersin. (vererek yerinde) ;

Aç kalıp/da (kalındığı halde) bir şey bulamamak ne fena ;

Onu böyle bol harcay görüp de (görerek, görmek suretiyle) paralı bir adam zannetmeyiniz.

7. Sen doğru düşünüp/de (düşündüğün halde) söylemediğin için iki defa kabahatlisin. Falih Rıfki.

8. (fiil) / de : Çalışma/da (çalışmadığın halde) gez (sonrasını sen bilirsin) ;

Ya öyledir/de (öyle olduğu halde) niçin müracaat etmezsiniz ;

Alacağımı istedin/de (istediğim halde) vermediler.

12) ise de :

Aslında *dahi* kelimesinin kısaltığı olan *de* lerin burada sayılan ve bunların dışında daha başkaları da bulunması muhtemel olan çeşitli mânalar göstermesi, bilhassa tanzimattan sonraki dilin umumi gelişme safhasına ait görünüyor.

Sepetin üstü müntazam ise de içi dışı gibi değildir (olmakla beraber)

Her nekadar gözü bende idise de, (olmakla beraber, her ne kadar), zihni başka şeylerle meşgul idi

Bu saydıklarımızın çoğu ulaklar gibi kendi mânalarını yalnız başlarına veremeyip, sonradan gelen cümle kısmının yardımıyla tamamlayabilirler ki, bu bakımdan tam olarak sayılamayıp ulağmsı tabirler vücutte getirirler.

Bu itibarla müellif, 961 inci bendde "*de* bağlacı ilk mânası olan *ferilik* den tamamiyle kurtulmuş olmadığı için yalnız düzendeşlik bildiren *ve* bağlacından umumiyetle daha mânidardır. Bunun neticesi olarak bu her zaman *ve* nin kâfi bir muadili olamaz ve Fransızca'ya da hep *et* ile tercüme edilemez." ve 962 inci bendde de «Türkçede *de* bağlacı ile yapılan kelâmların Fransızca karşılıkları düzendeş olacak yerde birisi uyruk olan iki hadli cümlelerden ibaret olur.» demekle, fikrimizi teyit etmektedir. Ancak bu edatı «çoğu zaman tehdit, arzu, ısrar bildiren kelâmlarda görüyoruz.» diye verilen şümüllü bir hükme biz iştirak edemiyoruz. Çünkü misallerimizde görüleceği üzere bu gibi mânalar ulağmsıların kendilerinden değil, içinde yer aldıkları bazı cümlelerin örülüş tarzları bu mânaya göre olmasından ileri gelmektedir.

Türkçe'de aslı olan arabça'sından büsbütün başka manalarla da kullanılır:

1. Sıfat olarak: mevsufu olan ismin medlütünü (ya çoğumsama, ya garip bulma veya çok beğenme yahut hiç beğenmeme) manalarını almış olan bir (nasıl da) kelimesiyle manadaş olur:

Amma gürültü; amma insan, amma ses; amma okuyuş; amma yalan.. vs.

2. Zarf olarak: sıfatı veya fiili çoğumsama manasındaki *ne kadar* (çok) kelimesiyle manadaş olur:

a) Amma obur adam; amma tuhaf şey; amma kalabalık dükkân, vs.

b) Amma atıyor; çocuğu amma döğdü; hamam amma kızmış, vs.

Bu kelimeleri de katarak mübalagalandırmak mümkün olduğu gibi, daha ziyade bir kuvvet vermek için *amma* dan sonraki isim (veya sıfat) veya fiilden sonra *ha* kelimesi de katılabilir:

1. Amma gürültü: amma gürültü ha 2. amma obur: amma obur ha;
Ammada gürültü: ammada gürültü ha; amma da obur: amma da obur ha.

3. Amma kızmış: amma kızmış ha;

Amma da kızmış: ammada kızmış ha.

Bu sonuncular arasında *amma (da) yaptın ha* cümlesi kalıplaşmış bir tabirdir ki, mütekellim muhataba karşı onun söylediği bir fikir veya yaptığı bir hareket, bir iş hakkındaki (çoğumsama, garip bulma) hislerini ifade için kullanılır.

[1] Bu zaman bağlaçları arasında halk dilinde çok yaygın olan *derken*, *derdemez* kelimelerini de ilâve etmek yerinde olur:

Derken = tam bu sırada:

— (Bankalar) bin bir çeşit hediyeler dağıtıyorlar, para ikramiyeleri veriyorlar. *derken* efendim, günlük siyasi gazeteler arasında da piyango yarışı başladı. Cemal Refik.

— Bu yorgunluk üzerine kendinden geçmiş, aynı manadaki gözlerim kapanıp uyur kalmışım; *derken* kapının zili acı acı ötünce ben fırladım.

İhtar — Bu bağlaç olan *derken* kelimesini... (y) *eytm* = y) *elim derken* ulaşıyla karıştırmamalı: ben çocuğu kurtar/ıyım derken (tam kurtaracağım sırada) ayağımın kaymasıyla yere yuvarlanmam bir oldu.

Derdemez = tam bu sıralarda, hemen o sıralarda, hemen o aralık:

Ben nefes nefese iskeleye geldim. *Derdemez* vapur da kalkıverdi.

İhtar — Bu manada sılak durumuyla şuhudî mazinin birinci olumlu olumsuz şahısları ardarda getirilir.

Ben vapurdan indim inmedim, karşıma o çıktı. Biz atlarımıza bindik binmedik (biner binmez) köylüler yetişti.

[2] *ki* ile teşkil edilen bağlaclardan sonra bunları da söylemek yerinde olur:

Halbu (şu) ki = *oysa ki* (= ... diği halde, aksine olarak) manalarıyla hükümleri birbirinden ayrı olmakla beraber aralarında ilgi bulunan iki cümleyi bağlar:

Ona durumunun ne kadar nazik olduğunu anlatmaya çalıştım, *halbuki* o söylediklerimin hiç birine ehemmiyet vermiş görünmüyordu.

Demek (ki): (=o (şu) halde, o (bu) takdirde, öyle ise):

İkinci cümleinin başında bulunup, birinci cümle hükmünü kastederek (bundan şu çıkar, şu anlaşılır ki) manasiyle ikisini birbirine bağlar: düşünüyorum, *demek (ki)* varım.

Veya muhatabı önce söylediklerini kastederek ve bunları mahzup ve mukadder bir cümle sayarak kendi cümlesini, başına geçirdiği bu bağlacla ona bağlar:

Maaşallah, demek bir çırakla yetiştiremiyorsun. Halid Ziya.

Demek kararınız kat'i; yarın hareket ediyorsunuz.

Kendinden evvel gelen birinci cümle hükmünü kastederek (madem ki böyledir, böyle olduğuna bakarak) manalarıyla ikisini birbirine bağlar. Birinci cümle muhataba ait olarak mahzup ve mukadder de olabilir. (yarın gideceğim diyorsunuz) öyle ise ben hemen hazırlanayım.

675

13) (acayib?)

Müellif bundan evvelki kelimenin çift ç li olmasına şaşıyor; halbuki bunun emsali çoktur. Çünkü Türkçe'de mübalâğa mânasiyle konsonlar teşdit, ve kısa vokaller imale, uzun vokaller daha çok imale edilir ki, bu da teşdit demektir:

offacak, minnaek, yazzık, vs.

kū (=uu) zum, *cāhī* (ii) l, *adī* (=iii), *huyāū* (=uuu) z, vs.

Buna dair daha tafsilâtli notlarımız için, bak kitabın baş taraflarına.

676

14) bulunurlar. [3]

Bunların birçoğu cümleinin başında olduğu kadar sonunda da bulunabilir:

Ay, başım ağrıyor! = Başım ağrıyor, ay!

Kardeşim! Bu böyle mi olacaktı? = Bu böyle mi olacaktı, kardeşim!

690

38) (hayvan).

Bu itibarla «yürüyelim» demek olan Fransızca «allons» kelimesine mânaca da karşılık olur.

699

27) *ihzar*. [2]

Bütün bunların içinde çağrılı nidalardan sayılamıyacaklar da vardır.

701

27) *haşiye*);

Ve isim olarak *eyvahlar olsun* (=çok yazık) suretinde mürekkep bir nida.

703

38) *çeşdidid*

ki *h* düşmesiyle *o* sesi, ifade sahibinin dileğine göre az veya çok uzatılmış olarak kullanılır.

705

27) *beyandır*.

Yani yanlarındaki bir kelimeyi beyan etmek için onlara koşulan kelimelerdir.

709 18) *nesne* [2]

Burada *nesne* kelimesini Fransızca «régime» = yönetik olan kelime mânâsında alıyoruz.

714 8) "indéfini," (*
«Défini» olacak.

13) Gelen adam (**)

Vâsıf diye karşıladığımız *épithète* kelimesi de Yunanca aslından olup, lûgat mânâsıyla o da (katılmış kelime, katkı) demektir.

Vâsıf olan katkı *adj. épithète*, haber olan katkı *adj. attribut* kelimesinin zıddı olarak kullanılır. *Birincisi*, bir zatın (= canlı, cansız varlık) sırf kendisine ait olan bir vasfını bildirmek ve onu belirtmek üzere o zata gösteren kelimenin fasılasız olarak yanında bulunur:

İyi adam gibi. *İkincisi* fiilden ibaret bir köşacın belirttiği isimle birleşmiş bulunur: bu adam *iyi* dir.

Bu itibarla / çok tuz, az şeker, bunca zahmet / deki zatlara katkıları olan / çok, az, bunca / gibi kelimeler haber olan katkıya nisbetle birer vâsıf rolü oynamakla beraber, o zatlara gerçek vasıfları olmadığına göre asıl mânâsıyla vâsıf değil itibarî vâsıflar olur.

Larousse 'a göre edebiyat bakımından iki türlü vâsıf vardır: hal ve kâr vâsıfı *épit. de circonstance* ki bir zata, şu veya bu maddî veya manevî bir hali dolayısıyla verilen (bâdis) bir vasfını gösterir; 2. doğuştan vâsıf *épit. de nature* ki bir zatın maddî veya manevî fakat daimî ve asli olan (sâbit) bir vasfını bildirir.

Katkı, bulunması zarurî olup fikri hudutlayan, çerçeveleyen bir kelimedir: / *Akıl* bir insan zencire vurulmuş da olsa hürdür / cümlesinden *akıl*, kaldırılrsa kaldırılmadığı zaman verdiği manayı anlatmaz. Vâsıf ise bulunması sadece faydalı olandır: *sarı benizli ölü, karanlık gece* gibi (sarı benizli ve karanlık) vasıflarını kaldırsak da fikir bozulmuş olmaz.

14) Misalde (**)

717 10) yapabilir. (*)

Miktarlık bir tabir olmasa da izafet terkipleri kendilerinden sonra gelen bir ismin belirtken (sıfat) ı olabilir:

cam göbeği bir elbise, *gözüm nura* Turgud'um, *yavrım* evlâdım, *kardeşiniz* Turhan, *canım* efendim. vs.

719 35) lakabı [1]

Demirbaş kelimesinin başka bir mânâsı da (bir yerde kullanılmak üzere esas mal sayılarak bulundurulmuş belli başlı göçer eşya) dir. buradaki *demir* kelimesi mal mânâsına *davar* (Uygurca: *dabar* II. Radloff) dan bozma görünüyor.

Demirbaş (= *davarbaş*) = malbaşı; (*davarbaş* «baba anne» gibi eski izafet kaidesiyle); yani malın esası, başlıcası.

- 720 25) gibi
(Nitekim bunu vaktiyle: «1910» de İstanbul Darülmuaallimînine mülhak Tatbikat Mektebi hocası bulunduğum sırada Darülmuaallimin tarafından çıkarılan «Tedrisat-ı İptidaiye mecmua» larında neşrettiğim bir sıra gramer ders nümulerinde ne yazık ki kendim de yapmışım).
- 723 11) § 356) (*
Mânace biribirine bağlı birtakım izafet terkiplerini ve hattâ ayrı sıfat terkiplerini de içine alan bu terkip karmaşı (=*katmorli* karmaşık ki vaktiyle «*telabûl* izafat» yani ardınlama izafetler denilirdi) şu unsurlardan ibarettir:
1. Zatın cismi (izafet 1). 2. Cismin tarafı (izafet 2), 3. Yukarı taraf (sıfat terkibi), 4. Zatın yukarı tarafı (izafet 3), + zatın bacakları (izafet 4) ndan uzun isim (mukayeseli sıfat terkibi 2).
- 729 30) rolündedir:
Müellifin birinci had saydığı *ben-im* deki *-im* in aslı ise ($n > m$ değişimli) *-in* olup, bu, *oda/m* daki *-m* zamirinin mercii olan, ve kendi mânasını pekiştirmeğe yarıyan *ben* zamirini izafet terkibine bağlayan tahsis ve aidiyet ekidir, (mülkiyet yani izafet zamiri değildir.)
- 740 22) *kılık-ı*
yolunda, gibi, v.s. kelimelerle de böyledir.
- 741 3) «*la santé*». (*
Bunun Fransızca'sı «*la santé*» değil «*le repos*» olmalı: uyumak üzere olanlara veya bu maksatla buldukları meclisten ayrılanlara «*istirahat etmesi*» temennisiyle söylenir.
- 742 11) Mütemmimdir. [1]
Dolaysız mütemmim ile *-i* haletini ve aynı roldeki meselâ: *çorba(.) içtim* cümlesindeki *(.)* haletini kastediyoruz; ve bunlardan gayri haletlerde bulunanlara *dolaylı mütemmim* diyoruz.
Fransızlar ise mütemmim eki almadan o rolde bulunanlara meselâ *fai donné la reponse* (= cevap [.] verdim) cümlesinde *cevap* [.] demek olan *la reponse* kelimesi bizim misalimizdeki *çorba (.)* kelimesi gibi ek delâleti olmadan (yani doğrudan doğruya) me'ul bulunduğuna göre «*comp. direct*» yani (dolaysız mütemmim), ve mütemmim eki alanlarına «*comp. indirect*» (yani doğrudan doğruya olmayan = dolayisiyle olan) manasında (dolaylı mütemmim) derler.
- 745 29) sayılmıştır (1)
Müellifin teşkilci unsur dediği, asıl muzafün ileyh rolünde olan izafet zamiri dediğimizdir ki, isme eklenmekle gaibe izafet terkibi teşkil eden bu, gaip muzafün ileyh zamiridir. Bunlardan daha evvelce de bahsedilmişti.
- 746 11) olup (*
Bk. § 1095, not 2.

- 750 32) eri.
Sırasıyla (üçüncü, ikinci, birinci ve dördüncü, ikinci, birinci) sıfatları, alt yanlarındaki isimlerle sıfat terkipleri teşkil ederler.
- 753 3) Dieu »); (*
juste.
- 25) « économe. »; (**
Yklş der - (.) - sa'âdet.
- 758 34) olacak
— Misallerdeki *hâmâyûn* kelimesini *şah-âne*, *suftanı*, kelimeleri gibi hep (padişaha mensup) manasına almalı.
- 764 39) derler.
Bk. § 267, not. 1: *baş*, *ka* = bir başına, yalnız başına, müstakil olarak.
- 766 5) père (* »
ve «Monsieur (mon) père».
- 6) frère » (** »
ve «Monsieur (mon) frère».
- 767 24) görünüyor (*
Rumeli'de sevgileme (tahbib) için: *ago. ş.*
- 26) gerek (**
(D. L. T, I, 61) *ur - ug*: 1. üreyen şey, mahsul 2. bısım, akraba. Yklş. *üre - n* nesil: (*üre - mek* = nesillemek); *ur - gaç* (nesilleyci, manasıyla ? kadın.
- 770 17) söylenir. (*
Gerçekten babası olmadığı halde baba yerinde olanlara söylenir:
— *Baba*, dedim, maşallah dişlerin pek sağlam (Hüseyin Cahit)..
(bu yerde «babalık» da derler) baba gibi şefkatli ve hayır sever manasında da kullanılır: Ahmet bey ne baba adamdır değil mi?
- 24) Mestüre ? (**
Bk. Orhun kitabeleri, Thomsen, IS 12, II N 15 de.

Γ Ε κ : √ 4 Γ ⚡ ⚡ : √ ↓) >
İ GĀ T A G N I T v T A G N I N A L G O K u N O
değın yaşlı nine (ler) ine çocuk (lar) ına aziz

√ Y Γ X : N T N 7 : Γ) > ∂
G N I L I B Ü R Ö K İ N U B
bilin görüp bunu

Thomsen, bu kelimeyi şüpheli olarak (descendant ?) yani «bir kari ile kocadan türeme kimse» diye karşılayıp *tatı* suretinde okuyor, Biz bunu helâ *dudu* dediğimiz eski *tutı* suretinde okuyoruz. Çağ: *توتی tutı* = 1. nina, büyükaane 2. Ece, teyze, hala «lehçelerde: *tete* = teyze, *teta* = hala» 3. nina, ana yerinde olan: *آی توتی ay tutı* = ay nina (bixim, *ay dede* dediğimiz) kelimesinin eski bir şekli olarak *tata* diye de düşünülebilir. Thomsen'un okuduğu gibi *tatı* okunuşu, lehçemizde *dudu* nun başka bir çeşidi gibi düşünülmesi mümkün olan *dadı* kelimesinin eski aslı olsa bile metnine göre şimdiki manasıyla uzak görünmektedir.

771

3) Hoca (*)

Bu kelime türkçe'de (1. İhtiyar 2. büyük) manasına *koca* (mk. *koca/mak*) farsça'ya da (*k > h* değişimiyle) geçmiş olabilir:

1, Koca başı = ihtiyar (lar hey'etinin) başı; koca (= büyük) dağ gibi delikanlıdır.

4) «chiaoux (**)

Bu kelime /*şav*, *şav*, *şavır* gibi (haber) manasına olan bir kelimedden «erlere haber, emir ulaştırıcı haberci» manasıyla yapılmış görünüyor: Ykış. *savcı* «haberci, nebi; *şavcı* = haberci, tellal. Mk. *şav. ır-mak* haber vermek, seslemek... *şav-la-n-mak* haber yayılmak (kitabı Dede Korkud s. 87): ... *yıgit-lüg-üm Ram-a Şam-a gid-e şav-la-n-a dir-di.*

779

19) deilir. [1]

1 — Mışım, — yorum, — mekteyim, (-mek üzereyim), — eceğim, — meliyim li fiil siygalarının gaiblerinde görülen-*dir* eki (eskiden: *t (d) ur-ur*), bu siygaların yalnız gaiplerine munhasır olmayıp hepsinin her şahsından sonra fiilin manasını pekiştirmek rolüyle getirilir: görmüşüm /*dür*; görüyorsun/*dur*; görmekteyiz/*dir*; görmek üzeresiniz/*dir*; göreceksiniz/*der*; görmeliyim / *dir*; (şuhudî mazî, muzari, şart, emir siygaları bunların dışındadır).

Bu takdirde bunlar esasen koşac değildir. Eski bir *ol sökül ol* (= o hastadır) misalindeki gaip zamiri olan ikinci *ol*, şimdiki lehçemizde düşmüş olup, bu gün onun yerine getirilmiş gibi sayılan-*dir*, hakikatte *ol* gibi bir zamir değil, mütekellim ve gaip şahıslarında da aynıyle getirilen pekiştirme edatıdır.

Yine aynı edattır ki, yalnız fiil cümlesinin fail, fail naibi, mef'ul durumundaki bir ismi görünürleyerek ona ehemmiyet verildiğini bildirmek için pekiştirme rolüyle kullanılıyor:

Bir gürültü *dür* gidiyor (fail); bir iş *dir* oldu (fail); bir hata *dir* işlendi (fail naibi); bir adım *dir* attık (mef'ul).

İsim ve fiil cümlelerinin gaiblerinde meselâ: / *annem hasta* (.), *çocuk mektepte* (.), *bey efendi evdeler* (.) mi; *bayrak dalgalanıyor* (.) / gibi cümlelerde *o* zamirlerine ihtiyaç görülmez: *hasta*, *mektepte* gibi haber rolündeki kelimelerde yok olan koşac rolünü son hece vurgusu, ve *evdeler mi* gibi haber rolünde olan kelimelerde ise *mi* den evvelki

hecede bulunan vurgu görmektedir. Fiil cümlelerinde gaip fiil siygalarının sonunda yine zamir yoktur: müttekellim, ve muhataplar da var olan zamirler yanında gaip zamirinin olmaması dahi onda takdir edilen bir gaip zamiri bulunduğuna alâmettir: Her kes sokaklara dökülmüş (.); hava açacak (.); bayrak dalgalanıyor (.). Gaib şahıslı olan bu cümlelerde usulen fail, bazf edilen o lardır ki, cümle başına getirilen *herkes, hava, bayrak* kelimeleri (o zamirlerin sadece mercileri olmak yüzünden) faildirler. Çünkü bilindiği üzere, isim ve fiil cümlelerinde asıl fail rolünü oynayanlar zamirler olup, bunlar haberdan veya fiilden sonra ve ona bitişik olarak bulunurlar.

781

30) buluyoruz.

Yüklenik de denilebilir.

31) (hayvan: mahmil)

Katar katar develerim sana *yüklet* olsun (Kitab Dede Korkud).

784

28) demin [1]

Müellifin de daha yukarılarda başka bir vesile ile işaret ettiği üzere *yüklet* (=yüklenik), burada fiilin sonundaki bitişik *im* zamiridir; ve bütün fiillerin sonlarındaki (müfret veya cemi) müttekellim, muhatap zamirleri asıl fail olan zatın yerini tuttuğu (onun vekili olduğu için) kendi fiilinin ve cümlesinin failidir. Gaip zamiri de öyle. Yalnız zikredilmeyip var sayılan bu gaip zamiri, müttekellim ve muhatap gibi mecliste bulunmamak yüzünden kim olduğu bilinemeyeceği için mercilerinin muhakkak söylenmesi gerekir ki bu merci, cümlede fiilden evvel getirilir. *Öğretmen* yarın size kitabı gönderecek (.), *öğretmenler* yarın size kitabı gönderecekler (.) gibi [bk. 779. 19].

Müellifin kendi misalinde *yüklet* (mesnedünileyh = fail, fail naibi, müpteda) diye verdiği *ben* kelimesine gelince bu, fiile bitişik olan aynı roldeki *im* - zamirinin şeklen merci olup ikisinin de asıl mercii olan kimse, müttekallim olan zat kim ise o dur. Şu halde mâna bakımından buradaki *ben* zamirine ihtiyaç yoktur. Bu olsa olsa müttekellim fail zamiri olan *im* - bitişik zamirini, dikkati onun üzerine çekerek pekiştirmek mânası kast edildiği zaman getirilir.

785

35) Söylenmişti.

Bunu barada daha açık gösterelim:

788

34) taraflarına. J. D. (alt satırdan):

Bu, yalnız bu gaip siygasına mahsus değildir: *var olmak* mastarı, («bir yerde» *bulunmak*) mânasıyla hal ve mazi siygalarının bütün şahıslarında kullanılır.

Ferah ferah otuz yaşında var /ım (ız).. var / sın (sınız).. var / (.) [dır - dırlar].

O vakit otuz yaşında var / dım; o zaman evde kim var / dı, mecliste kimler var / mış.

Teşvik, tahrik ve meydan okuma mânasında (hazır mısın, istegin veya cesaretin var mı?) yollu soru ile birlikte alınan *var* kelimesinde de böyle kullanışlar görülür: